

Жарандык каршылык көрсөтүүнүн трифектасы: биримдик, пландаштыруу, тартип.

The Trifecta of Civil Resistance: Unity, Plan-
ning, Discipline

Hardy Merriman

opendemocracy.net, November 19, 2010
Translation: Bakytbek Tokubek uulu,
February 2018

Жарандык каршылык көрсөтүүнүн трифектасы: биримдик, пландаштыруу, тартип.

ХАРДИ МЕРРИМАН (HARDY MERRIMAN), 2010-жыл, 19-ноябрь.

Дүйнөдө зомбулукка каршы иш чара алып барган кыймылдардын ийгилигин же жок болуусун негизги үч атрибут айырмалай алат: биримдик, пландаштыруу жана тартип.

Зомбулуксуз жарандык каршылык кылууну эмне эффективдүүлүккө жеткирет?

Эгерде биз саясат тармагындагы “бийлик эч качан берилбейт, ал тартылып алыныт” деген аксиморонду алсак, анда тарыхтагы зомбулукка каршы иш чара жүргүзгөн кыймылдар ийгиликтүү болушкан, себеби алар алардын каршылаштарынан таасирлүү болгон бийликке ээ болгон деген жыйынтыкка келебиз.

Мындай жыйынтык материалдык булактар жана зомбулуктун өнүгүшүн башкаруудан келип чыгат деген суроону туугузган пикир келишпестиктерге алып келет. Эгерде мындай божомолдоо туура болгон болсо, анда зомбулукка каршы иш чара жүргүзгөн кыймылдар куралдуу башкарууга жана камсыздандырылган каршылаштарына утулмат. Тарых барактары мындай деп ачылыш кылат, бирок көптөгөн ийгиликтүү зомбулукка каршы иш чаралардын салгылашууларынын учуру, убакыты артка буруп кылымдан ашкан убакытка артка барса, анда адамзат өзү зомбулукка каршы иш чара жүргүзгөн бирдик болуп саналат. Төмөндө кээ бир мисалдар көрсөтүлгөн:

- 1930-1940-жылдарда Индияны башкарууга мүмкүн болбогон жана Британдыктардын өлкөнү таштап чыгып кетүүгө мажбурлаган Индия элинин массалык көтөрүлүштүн (экономикалык бойкоттор, мектептеги бойкоттор, көтөрүлүштөр, салыктан баш тартуу, жарандык баш ийбөө жана жумуш таштоо) жардамы менен көз карандысыздыкка жетишкендиги;
- 1950- жана 1960-жылдарда АКШнын жарандык укуктар кыймылы Монтгомеридеги автобус бойкоту жана Нашвиллидеги тамактануучу жайдагы отурумдар зомбулукка каршы иш чара жүргүзгөн компаниялар аркылуу тең укуктуулукту алып келген;
- 1965-жылдан 1970-жылга чейин бириккен дыйкан-чарба жумушчулар уюму, Калифорниянын жүзүмзарларына каршы бойкотторду жана көтөрүлүштөрдү туура колдонуу менен жергиликтүү уюмду колдоодон кур калтырып улуттук уюмдун пайда болушун алып келген;
- 1986-жылдагы Филиппинде, активисттер АКШнын Фердинад Маркостун диктаторлугуна каршы жүргүзгөн каршы иш чараларга кошулушкан. Мындай зомбулукка каршы көтөрүлүштүн көбөйүшүнүн негизинде Маркос өлкөнү таштап качып кеткен;
- 1988-жылы Чилиликтер Августо Пиночеттин диктатуралыгынан коркутууга алынгандыктан алар ага каршы көтөрүлүш жазашкан. Мындай иш чаралар

Пиночеттин колдоосун талкалаган жана эң кыйын кырдаалда ага куралдуу хунта мүчөлөрү көп колдоого алышпагандыктан ал бийликтен айдалган;

- 1980-жылдан 1989-жылга чейин Поляктар Совет бийлигинен боштондукка чыгып, тилетештик кыймылынын мүчөсү катары көз карандысыз соода уюмун түзүшкөн;
- 1989-жылы Бархат Революциясы деген ат менен таанылган көтөрүлүштөр жана каршылыктар Чехословакиядагы коммунизмдин тынчтыкка алып келген. Ушундай эле иш чаралар Чыгыш Германия, Латвия, Литва жана Естонияда 1991-жылы болгон;
- Көтөрүлүштөр, бойкоттор, жарандык баш ийбөөлөр жана тышты санкциялар 1980-жылдары башталып 1990-жылдын башында Түштүк Африкадагы апартеидти аяктоодо чоң ролду ойногон;
- Кийинки кылымда, Сербтер (2000), Грузиндер (2003) жана Украиндер (2004) деспоттук башкарууну шайлоонун жыйынтыктарын жазоого бут тосууну уюштуруу менен жеңип чыккан б.а. токтоткон.
- 2005-жылы Ливандык массалык зомбулукка каршы көтөрүлүштүн жардамы менен Сирия аскерлери тарабынан өз мамлекетин басмачылыктан бошоткон;
- 2006-жылы Непалдыктар массалык баш ийбөөнү сунуштап жана жарандык башкаруу сунушун киргизген;
- 2007-жылдан 2009-жылга чейин зомбулуктан коргонуу жок болгон кезде жана куралдуу башкаруу болуп турган кезде, Пакистандык укук коргоочулар жарандык коомдук топтор жана карапайым жарандар көз карандысыз соттук башкарууну калыбына келтирүүнү жана негизги мыйзамдарды жокко чыгарууга түрткү берген.

Эгерде эл баш ийбесе, анда башкаруучу башкара албайт

Мындай жана башка жарандык каршылык көрсөткөн кыймылдар ийгиликтүү болушкан, себеби алар ички башкаруунун фундаменталдуугуна негизделген: бардык жакын жайгашкан институттар, уюмдар жана коомдогу системалар кызматташтыктан, карапайым калктын санынан көз каранды. Ошондуктан, эгерде элдер өзүлөрүнүн стратегиялуу жана уюштурулган усулдун кызматташтыгынан жана макулдашуусунан баш тартууну тандап алышса, анда алар кысым көргөзгөн башкарууга кабылышмак. Элдер баш ийбеген убакта, президенттер, эл башчылар, генералдар жана башка бийлик башында тургандар көпкө башкаруу жүргүзө алышпайт.

Көтөрүлүш, бойкот, массалык нааразычылык жана ушундай институттардын түзүлүшү жана жүздөгөн башка иш чаралар сыяктуу зомбулукка каршы ыкмалардын куралдары болгон. Мындай куралдар моралдык себептерге колдонулган эмес, бирок тынчты алуу себептерине карай колдонулган. Жарандык нааразычылыктарды түзгөн кээ бир адамдар башка өлкөлөрдө же өзүлөрүнүн тарыхында каршы чыгуунун мындай түрү ушул сыяктуу стратегиялык иштерде алар үчүн мүмкүн болгон эң мыкты ийгиликтүү иш аракет экендигин моюнга алышкан.

Мүмкүнчүлүктөр жана шарттар

Мындай үмүттөндүргөн зомбулукка каршы иш аракеттерди жасаган кыймылдар жеңишке жетет, бирок тарых жана азыркы күндөгү дүйнө жыйынтыксыз же күчтүү эмес кыймылдардын мисалдарын сунуштайт. Аалам Польша жана Чехословакиянын зомбулукка каршы көтөрүлүштөрүнө жана ошол эле жылдары болгон Тианмен аянтындагы кыргынга көз чаптырып келген. Кийинки кылымда көптөгөн адамдар

зомбулуксуз иш аракеттердин ыкмаларын Бурмада, Зимбабьяда, Египетте жана Иранда колдонуп келишкен, бирок ал кыймылдар өз максаттарына жете алышкан эмес. Чыгыш Тимордогу ийгиликтүү ич ара салгылашууда, жарандык каршы чыгуу талапка ээ болуп, бирок жарандык мындай кыймылдарга жардам берүү убагында Палестинадагы, Батыш Папуадагы, Сахара дана Тибеттеги башка элдерге каршы салгылашуу маселелри чечилбей калган.

Ушул жана башкалардын ортосундагы айырмачылыкты эмне аныктап турат?

Тигил же бул кыймылдарды ийгиликке же утулууга алып келген факторлор бул маалыматка ээ болгон адамдардын макулдашуусу жок болгондугунун предмети болуп саналат. Ар бир кырдаал өзүнчө татаал жана алардын себептерин табуу кыйынга турат. Журналисттер, окуучулар жана башкалардан мен уккан талкуулоолор, траекториялар жана кирешелерди жана башка зомбулукка каршы аракет кылган кыймылдарды ар бир кыймылдын ичинде түзүлгөн структуралар, шарттар жана кандайдыр талаптар тарабынан түзүү болуп саналат.

Мисалы, зомбулукка каршы иш чара жүргүзгөн кыймылдар бир гана өлүм жана зордукчулукту колдонууга кысым көрсөткөн коомдо ийгиликтүү болот деген көз караштан талаш-тартыш жаралган. Башкалар бир канча экономикалык талаптар (мисалы, экономикалык идеология, киреше деңгээли, байлык бөлүштүрүү жана орто класстагы коомдун болушу) жана билим деңгээли ийгиликтүү кыймылдар үчүн талапка ээ деп каршы чыгышкан. Азыркы күнгө чейин кээ бирөөлөр, күчтүү башкаруунун ролу жана аймактык башкаруу кыймылынын кирешесин орнотуунун маанилүүлүгүн талап кылышат. Бир канча кошумча структуралар жана шарттарды адам төмөнкүчө топко бөлө алат: мисалы, этникалык маданият, саясий жана маданият тарыхы, калктын саны, жер сыяктуу нерселерди тизмектеп кыймылдын ишине таасирин тийгизе алган көптөгөн шарттары бар деп ишене алат.

Структуралык жана шарттуу таасирлер катары контрпунктту окумуштуулар «агенттик» деп атаган чыр-чатак, кыймылдын жөндөмдүүлүгүнө негизинделген фактор болуп саналат. Жөндөмдүүлүктөр жана агенттик башкарууга ээ болгон кыймылдын туруксуздуугуна багытталган: кыймыл кандай иш аракеттердин стратегиясын тандайт; элдерди мобилизациялоодо жана аларды таасирлентүүдө кайсыл тил колдонулат; бул коалицияны кантип түзөт; бул өзүнүн теңтайлашуусун кайдан жана кантип тандайт жана жарандык каршылык көрсөтүүнүн башка чечимдеринин сансыздыгы.

Менин ойум боюнча, мындай жөндөмдүүлүк зомбулукка каршы иш чараларга анализ жүргүзгөн жана алар менен байланыш кылган адамдар тарабынан көбүнчө баса белгиленет. Бул эмне үчүн бул макаланын өзөгү болуп жатат, бирок мунун бирден бир себеби элдин мындан шек саноосу же зомбулуксуз иш чаралардын эмнеге негизделгенин билбегендигинен келип чыгат-коллективдүү жүрүш-туруштар аркылуу, коомдук кыймылга болгон каршылаштардан жана чептерден бөлүндүрүлгөн башкаруу. Бирок, алар мындай аракеттерди мүмкүн кылган экзогендик өзгөрмө же өзгөчө жагдай бар болушу керек деп ишендиришет.

Бирок, биз зомбулука каршы иш чаралардын траекторияларын жана натыйжаларын агенттиктин же жөндөмдүүлүктөрдүн маанилүүлүсүздүгүндөгү шарттар

жана структураларынын ролун сыйлай алабыз. Негизинен, агенсттик жана жөндөмдүүлүк кээ бир кыймылдардын кээ бир ашуу, айлануу же туура келбеген шарттарын жок кылуу сыяктуу иштеринде айырмачылык табат. Маанилүүлүгү, агенттик же жөндөмдүүлүк бизнес жана аскердик ойлоону сыяктуу башка тармактарда окшош түшүнүктү пайда кылат. Эмне үчүн зомбулукка каршы жүргүзүлгөн салгылашуу мындан өзгөчө болушу керек? Аскер генералы же башкы аткаруучу кызматкер алардын аракеттеринин жыйынтыгына стратегия маанилүү рол ойнойт деп айтылса алар үчүн бул күлкүлүү болот беле. Эгерде элдер тирешүүнүн жыйынтыгы ар дайым материалдык шарттарга көз каранды деп ойлосо, анда “согуш маданияты” аттуу Цан Цыунун классикасы аябай белгилүү боло алмак эмес.

Бул макаланын ачык суроосуна кайрылалы- зомбулукка каршы иш чараларды эмне эффективдүүлүккө жеткирет?- биз бул жолду тарыхый кыймылдардын тажрыйбаларынан жана алардын стратегиялык тандоолоруна көз салуу менен жооп таба алабыз. Кыймылдын жыйынтыгына таасирин тийгизген көптөгөн факторлор жана жөндөмдүүлүккө негизделген агенттиктин түрлөрү бар, бирок эгерде биз аларды жоготсок анда үч башка ийгиликтүү зомбулукка каршы агенттиктердин атрибуттары пайда болот: биримдик, пландаштыруу жана зомбулукка каршы тартиптер.

Биримдик, пландаштыруу жана тартиптер

Биринчи мындай атрибуттардын өзү эле иштей берүүчү маанилүүлүгүн карап көрөлү. Бул атрибуттардын тереңдиги жана алардын ар тараптуу негизги кесепеттери кыймылдардын тактикалуу жана майдаланган деңгээлине көз салган учурда жок болот. Ар бирин иштеп чыгуу керек.

Биримдик-маанилүү, себеби зомбулуксуз иш аракеттерге каршы иш чара жүргүзгөн кыймылдар, адамдарды коомдун ар түрдүү катмарларында иш алып барууга катуу көңүл бурушат. Негизгиси-сан. Кыймылдын көптөгөн адамдары бул ишти колдоп жатат, эң маанилүүлүгү анын мыйзамы, бийлиги жана тактикалык топтому. Ошондуктан, ийгиликтүү кыймылдар өзүлөрүнүн коомунда жаңы топторду түзүүнү улантууда мисалы, эркектер жана аялдар; жаштар, улуулар, жана кичүүлөр; чоң жана кичи аймактар; диний институттардын мүчөлөрү; фермерлер, жумушчулар, бизнес адамдары жана адисттер; байлар, орточо байлар жана төмөнкү экономикалык сфералар; полиция, аскерлер жана соттук бийликтин мүчөлөрү жана ошондой эле башка топтор.

Ийгиликтүү кыймылдар дагы өзүлөрүнүн каршылаштарынын колдоосуна, түшүнүүсүнө дагы ээ болуп келишет. Мисалы, Түштүк Африкадагы апартеидке каршы болгон кыймылдардын жаранды бузуусу өзүнүн улуттук элдешүүсү менен айкалышып, өзгөрүүнүн себеби үчүн түзүлгөн жана колдоого ээ болгон биримдикти тааныштыра алат. Ал эле эмес, биринчилерден болуп апартеид өлкөсүн колдогон кээ бир ак колдоочулар арасында дагы.

Зомбулукка каршы кыймылдардын катышуучулары алардын эмнени окуп үйрөнүүлөрү керектиги жөнүндөгү ар тараптуу чечимди кабыл алууга дагы милдетүү. *Стратегиялык пландаштыруу* бул мындай иш аракеттерди жасоодо маанилүү. Сиңирген эмгекке карабастан же бирөөнүн каршылашынын моралдык актысы кокустан жана каршылык көрсөткөндөрдүн ойдон чыгарылган актылары негизинен мыкты аткарылса дагы ишке ашырылбайт. Тескерисинче, кыймылдар качан өзүлөрүнүн

жарандык каршылык көрсөтүүлөрүн систематикалык түрдө уюшурууну жана койулган максатка коомдогу адамдадын жардамы менен жетүүнү пландаштырууну камтыйт.

Кандай тактиканы колдонууну чечүүдө жана кантип алар суроо талапка жооп бериши керек; өзгөртүүгө болгон сунуштар кыймылдын максаттарын сунуштаган адамдардын нааразычылыктарына жана каалоосуна негизделген; жеке адамдардын жана топтордун тактикалары менен жана кыска, орточо жана узак убакытты талап кылган максаттарына жетүүнү пландаштыруу; коалицияны сунуштоочу байланыш өтмөктөрүн жана зомбулукка каршы иш чаралар креативдүү стратегияланышы тууралуу кээ бир иштерди куруу. Мындай болсо, зомбулуксуздукка каршы күрөш болуп жаткан жагдайды системалуу талдоо керектелет. Аларды пландаштырууну бир бөлүгү катары эффективдүү кыймылдардын расмий же расмий эмес маалыматты чогулуу, карапайым элди уга билүү, өздөрүн жана алардын душмандарын талдап жана эч күнөөсүз үчүнчү тараптардын чыр-чатактарынын жүрүшү эсептелинет.

Жыйынтыгында, эгерде бул тартиптүү жол менен жүргүзүлсө гана стратегия эффективдүү боло алат. Зомбулукка каршы иш чараларынын тартиптеринин кемчилигин алып келген эң чоң риск бул кээ бир мүчөлөрдүн зомбулукка кабыл болушу саналат. Ошондуктан, зомбулукка каршы иш жүргүзүү тартиптери бул көпчүлүк учурда катышуучуларга таасирин тийгизген үгүттөөлөргө кабылган жагдайларда дагы адамдардын зомбулукту токтото алуу жөндөмдүүлүгүнө ээ болуусу. Мындай болууга практикалык себептер бар. Кыймылдын башка каршылаштары репрессияны уюштургандыктары үчүн кечирим сурап жатканда, зомбулуксуздукка каршы иш алып барып жаткан кыймылдын мүчөлөрүнүн зомбулук көрсөткөн чатактары алардын өзүлөрүнүн мыйзамынын күчүн кетириши мүмкүн. Мындан тышкаары, зомбулукка каршы болгон кыймылдар потенциалдуу санаалаштарынын башкармалыгына-ал эле эмес каршылаштарнын колдоочуларына-мындай иш чара менен күрөшүүнү окутуу аркылуу-кайрылууга чоң мүмкүнчүлүгү бар.

Мындай атрибуттардын изилдөөсү жөнүндө китептерди жазса болот жана зомбулуксуздукка каршы субъекттин эмгеги сиңип жана бул систематташтырылган окутууну улантууга жолдомо алат. Ар бир кыймыл мындай түшүнүктү түшүнүүгө көптөгөн билимдерин берет, бирок саясий жана коомдук мындай иш аракеттер дагы деле өнүгүүгө жана иштелип чыгууга муктаж болуп азыркы күнгө чейин мындай түрлөрдүн билим жана маданият жөнүндө талкуулоолор көп.

Бирок, бул үч атрибут- биримдик, пландаштыруу жана тартип- түбөлүктүү эмес жана кыймылдардын мүчөлөрү жана колдоочулары, ошондой эле аларды окутуп жана аларды башкаргандар аркылуу жалпы системаны камсыздайт жана тезинен кыймылдын койгон максатын баалай алат. Бул биримдүүлүкпү? Анын планы барбы? Бул тартипке баш ийеби? Зомбулукка каршы иш чаралардын мындай принциптерин ишке ашырган адамдардын иш аракеттери тынчтыкка жана дүйнөгө арналган жолу белгилүү болгон. Келечек мындай иш чараны уланткандардан курулат.

